

ONTWORTELLEN OF VOORTVLUCHTIGEN¹

“Gelijk een vogel omdooft uit zijn nest, alzo is de man die omdooft uit zijn plaats.”

Spreuken 27: 8

Och, wij weten het wel: de massa's, de grijs-gauwe, onbepaalde menigten vallen van de kerk áf, omdat zij en hun vaders van die kerk zich reeds lang afkeerden in hun hart, en soms van de Heer der kerk allang los waren. Daarentegen, de enkelingen, de eenzamen, de aangevochtenen keren tot de kerk weer als tot het huis in de rotssteen,¹ of als tot het hoge nest, dat wel meewiegt op de storm der tijden, nochtans niet wordt neergeworpen op de aarde.

En waarom keren zij terug? Omdat zij óók losgeraakt zijn, maar veel bewuster losgeraakt, namelijk uit de menigten, zij keren zich af van de quasi-kerken van deze wereld, zij draaien haar zelfgenoegzaamheid de rug toe. Want zelfgenoegzaam, star, 'dogmatisch' zijn al de grote 'bewegingen' van deze tijd. Daarmee vergeleken is zelfs een slechte kerk, die haar wezen goeddeels vergeten heeft, ruim en mild en open. Wij toch leven in een tijd waarin de partijen niet opgesmolten worden in een gehéél, maar waarin ze opgesmolten worden in een Partij die zich met ontzinde brutaliteit *opwerpt* tot het één-en-al. Daarmee is de eenzijdigheid geproclameerd tot wereldwet en de systematische verdraaiing van alle kennis verheven tot wetenschap.

De kerk echter heeft een innerlijke volledigheid, die haar toekomst uit het Woord Gods. Maar – hebt ge dat wel eens bedacht? – niet het eenzijdige (zoals voor de hand schijnt te liggen) maar juist het volledige is in deze wereld eenzaam. De kerk, dat is: de plaats waar de rechtvaardiging-uit-het-geloof verkondigd wordt en bezegeld, om héél de wereld te omvatten, te zegenen, tot haar vorm en bestemming te brengen, dié moet zich het oordeel laten welgevallen een 'sektarisch' overblijfsel te wezen uit lang vervlogen dagen. Komt ze evenwel weer in de aandacht der mensen gelijk heden, – o wee! dan gaat het op een vernielen. Wolken vol onweer varen over deze onbewoonbaar verklaarde woning. Wie merkt het? De bewoners, die er alevel toch zijn.

De kerk is *altijd* alleen, zij was voortdurend belaagd al de eeuwen door, maar ze weet het niet altijd – eerst als het gevaar voorbij is, telkens als zij aan de dood ontkomt, merkt zij in welke bedreiging zij geweest is, om dan met de psalmist uit te roepen: “Zij hebben mij bijkans vernield op de aarde, maar ik heb uw bevelen niet verlaten” (Ps. 119: 87). De kerk wordt gewaar in blijde verbazing: zij leeft nog, zij staat nog op dezelfde grond, zij is nóg een zegen voor de mensen, voor deze bestemming apart gezet. Dan weet zij pas in welk een gezégende eenheid zij met God verkeert – als een hutje in de wijngaard,² als een heimelijke vesting in deze gewelddadige wereld, als een verborgen paleis en de voorhof van het hof-der-hoven.³

Zijn Naam is groot in Israël,
In Salem staat, op zijn bevel,
De hutte van dien Hemelkoning;
Op Sion is zijn heil'ge woning. (..)
Daar heeft de vijand boog en schild
En vuur'ge pijlen op verspild.⁴

¹ Deze preek werd gehouden in de Grote of St.-Bavokerk van Haarlem, zondagavond 14 augustus 1938. Uit de dagboekantekeningen van Miskotte (*Verzameld Werk* deel 5C. Utrecht: Kok 2018, 260v.) blijkt dat M pas 's middags wist waar hij het 's avonds over zou hebben en de aantekeningen voor de tekst in ongeveer twee uur opschreef. De preek werd licht bewerkt opgenomen in *De vreemde vrijspraak*. Amsterdam: Holland 1938, 255-292. Deze tekst is, inclusief de annotatie, overgenomen uit het *Verzameld Werk* deel 13. Kampen: Kok 2008, 311-331. Eén eindnoot is aangepast.

Zo vinden zij elkaar, deze twee: de eenzame mens, die wij zijn geworden, en de kerk, die zich herkent en zich herkend weet in het zegel van haar uitverkiezing.

De eenzame mens en de eenzame kerk horen bijeen in één verbond, in één nabijheid. Die zich opnieuw bekeren tot de kerk zijn eenzamen; en ook zij merken pas ná hun terugkeer hoe eenzaam zij zijn geweest.

Hoe is dat alles zo gekomen, dat de menigte is heen gegaan en de enkelingen zijn gekomen, de wereld de rug toekierend, in vele landen met gevaar voor eigen leven? Laten wij dat vanavond samen overwegen, tot onze zelfontdekking en onze troost, en tot verheerlijking van Gods trouw.

In sommige huizen hangt in de gang een spreuk, geborduurd op fluweel of in koper gegraveerd: 'Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens'. Er komt een tijd dat ook de beste huisgezinnen worden opgeschrikt, omdat op een goede dag de oudste zoon of dochter naar huis keert, de fiets binnenzet en, getroffen door dat plakkaat, in een cynisch ogenblik, wrevelig zegt: wat een onzin, zoals het klokje thuis tikt, tikt het overal! Dat wil niet beweren: het is overal even goed, even huiselijk en even leuk, maar integendeel, het drukt uit: 't is overal even vervelend en ellendig, overal even wauwelig, even 'melig', even beroerd, – zonder avontuur, zonder verheffing, zonder dat wat het leven de moeite waard maakt om te leven.

Eerst is er de tijd van de vlegeljaren, dan tikt het klokje overal béter dan thuis (gelijk als, toen wij als kinderen van een jaar of tien ergens logeerden, het eten dáár veel lekkerder was dan alles wat moeder kookte). Maar dat gaat over, en dan komt de periode dat het klokje overal, overal gelijk tikt. Overal te duchten, nergens te ontvluchten.

Mijn vrienden, in zulk een geestelijke crisis komt vrijwel ieder mens vroeg of laat. Wonderlijk is toch de gedachtegang van de mensen! Als alles dan overal gelijk is, als elk perspectief ontbreekt, dan trekken wij daaruit niet de conclusie dat wij dus *evengoed* thuis kunnen blijven, maar dan trekken wij er juist op uit, dan komt het zwervende leven, wij worden zwervers met de suggestie ergens heen te gaan. Waarom? Ja, omdat het overal even mooi is, even interessant; wij leven allen, bij zomerse gelegenheid, wel eens in die stijl. Maar kunnen wij zo leven, is het wáár dat wij daartoe bestemd zijn? Zoeken wij het mooie en het interessante, of eigenlijk iets héél anders? Zie, om dat andere zwerven wij.

Zwervers zijn tragische figuren, ofschoon ze zich vrijgevochtenen en helden voelen. Natuurlijk wordt hier niet bedoeld ons zwerven wanneer wij met vakantie buiten zijn in de natuur en dan bewonderend en deemoedig zien hoe daar de schepping ligt, die onafhankelijk van ons bestaat in zaaiing en oogst. Maar gééstelijk zwerven is tragisch, ook als het onder een gouden humor ligt verborgen, zoals het leven van de zwerver bij Knut Hamsun wordt getekend; het is tragisch omdat het *au fond* overal hetzelfde is wat hem ontmoet. Vanuit 'huis' gezien is de wereld eindeloos rijk, vanuit de wereld gezien is de wereld alleen maar... wereld. "Alleen de doden wonen, maar het leven is op reis."⁵ – Zou het wáár zijn? Maar ook God, juist God 'woont'. En alles wat zichzelf is en heerlijk is, rustend in zichzelf, wóónt op de aarde, leeft in een onscheidbare verwantschap met alle leven en is daarin wonende. De poestapaarden en de buffelkudden en de trekvogels en in overoude tijden de menselijke nomaden, die waren, in een drieste drang, op reis.

Nu lopen er duizenden mannen en vrouwen 'met hun ziel onder de arm' in onze samenleving rond, vol heimelijke vertwijfeling, eraan wanhopend ooit zich thuis te voelen in deze wereld. De oorzaak van hun wanhoop is de conclusie die zij trekken als de samenvatting van hun ervaring, plat uitgedrukt: zoals het klokje thuis tikt, tikt het overal. Ook indien hij zich ophoudt in de hogere regionen van het geestesleven, in kunst en wetenschap en religie, geraakt de mens in die zwerfdrift, maar doelbewuster, instinctief gericht naar de Ene die 'woont', uitdagend, lokkend woont en troont.

Ich kreise um Gott,

Um den uralten Turm,
Und ich kreise Jahrhunderte lang.⁶

Worden de mensen echt moe van het zwerven, dan komt toch zeker de tijd dat het zwerven ophoudt en ze naar 'huis' weerkeren, nietwaar? Nee! – tweede raadsel – dan gaan ze juist *niet* terug, maar dan worden ze rebels, dan wordt openbaar de onvrede en de opstandigheid, het innerlijk woeden, dan gaan ze tegen de draad in, hun leven is één honen van de burgerij en de burgerlijkheid, hoewel ze in hun hart vreselijk graag de rust van de burgerij zouden willen bezitten. Op eigen wijze zullen ze dan eindelijk wonen en vrede hebben.

En zo raken ze nog verder weg van huis, wanneer ze niét meer zwerven maar gaan inwonen op een geweldige flat, ze trekken de wolkenkrabber binnen: het huis van de totaalstaat, waar duizenden lieden verblijf houden, zonder aangezicht. Daar wordt voor je gezorgd, je hebt op tijd je natje en je droogje, er is centrale verwarming, niemand kent je, de mens is daar verloren in de massa, mensen hebben gelukkig niets met elkaar te maken dan in het groot; *en gros* worden volksliefde, arbeid en tucht opgeleverd.

Het allerprettigste is: niemand draagt verantwoordelijkheid, de staat heeft deze vermoeiende taak voor allen op zich genomen. Eindelijk heeft de zwerver gevonden een plaats voor het holle van zijn voet!⁷ Gezeteld in beton blijft hij nochtans een zwerver. Voor 'God' heeft hij dan natuurlijk allang geen interesse meer.

Dat losraken-van-huis, dat loslaten van het verleden en van het overgeleverde, en dit 'wonen', waarin geen weerglans is van een echte terugkeer, is een geestelijke gesteldheid die diep ingrijpt in onze ziel en ons leven. Het is een verweer dat ten slotte niet is toe te schrijven aan een uitwendig conflict tussen de twee opeenvolgende generaties in het algemeen, een vervreemden tussen ouders en kinderen, maar het komt voort uit de angst voor de eenzaamheid van het heel-al, het is de ontdekking van hetgeen altijd wáár is geweest, maar het komt nu aan de dag, het voorgevoel *dat de wereld geen hart voor ons heeft*, nooit en nergens.

Eertijds zeiden de volkeren in hun vergeefse woeden tegen God die "woont in de hemel" en de Gezalfde, die Hij gesteld heeft: "Laat ons hun banden verscheuren, en hun touwen van ons werpen" (Ps. 2).⁸ Nu, nu de volkeren wonen willen, wonen in een nieuwe tucht, in een nieuwe orde, nu zij zich méér schijnen te voegen naar de wetten, nu spreken zij in hun hart *niet anders*, omdat het woeden in hun hart ook niet anders geworden is. Hoe méér zij wonen, hoe méér zij woeden. Hoe ordelijker het wordt van buiten, des te onrustiger wordt het van binnen. Hoe meer gemeenschap, des te minder broederschap. Hoe meer gehoorzaamheid aan de 'scheppingsordinantiën', des te meer wrok tegen de God der kerk. De dingen als dingen worden meer dan levensgroot, lang en breed uitgemeten; de dieptedimensie, de vrijheid, de humor ontbreekt. O, het geloof en de hoop en de liefde, – hun dóód is ons aangezegd, en de rouwklagers gaan om in de straten, en de dagen komen dat de "sprinkhaan zichzelf een last zal wezen en dat de lust zal vergaan".⁹ Zie het nieuwe realisme, hoe het licht rondom de dingen daar schriller wordt, hoewel het eigenlijk vaal is; zo vaal als de kim die erdoor beschenen wordt; schril is het licht van de wakende vertwijfeling, het staat star in de ruimte, het kent geen tijd, het verraadt geen levende beweging meer. Alle bezielde klokken stokken en staan stil in hun donkere kast. De starre cactus wordt de plant die ons levensgevoel verzinnebeeldt.

Maar is dit zo 'modern'? Is dit niet eigenlijk een eindpunt van het adamitisch leven, telkens weer? We worden ergens als een kindje in een 'huis' geboren, niettemin zijn we van onze jeugd erfelijk belast als nomaden: we hebben geen huis! Nergens is het te vinden. We zijn als te vondeling gelegd. Dit angstige gevoel van geestelijk nomade te zijn zit (hoe groot overigens de verschillen mogen zijn) achter het zwerven van de aartsvaders, het is de aanleiding tot de tochten van Odysseus, het ligt ten grondslag aan het zwerven van Israël veertig jaren lang door de woestijn, het is de drijfveer van de Argonautentocht om het gulden vlies te veroveren, het is de drift achter de twaalf werken van

Hercules. Op onderscheiden wijze, nochtans uitdrukking gevend aan de gemeenschappelijke nood van alle mensen: de onherbergzaamheid van onze stiefmoeder, de Natuur, de nood die de Heilige Schrift samenvat in deze woorden: "Wij hebben hier geen blijvende stad".¹⁰ En wat dan? Een woede deint op: het zal nu *uit* zijn. Eindelijk zal de zwerver in ons moeten sterven. Wij zullen en wij moeten een blijvende stad hebben. Nu, ik geef niets om de romantiek van het landelijke: in de steden Jeruzalem, Babylon, Athene, Rome, Parijs vielen de beslissingen. Wat zou de mensheid zijn zonder de stad? Maar in de steden wordt ook de waanzin volbracht dat politiek vóór godsdienst gaat, en de staat boven de kerk, en het toneelmatig wonen boven het echte wonen... bij God, in zijn voorhoven.

De zaak is deze, dat elk huis, elke geestelijke behuizing iets betrekkelijks, iets voorlopigs en voorbarigs, een noodhulp is – dat elke arbeid, elk doel onze aandacht slechts tijdelijk kan afleiden van onze situatie in een mateloos heelal, waarin de aarde rondzweeft als een pluisje van de paardenbloem, terwijl wij evenwel niet duurzaam aan het inzicht van ons 'geworpen-zijn'¹¹ kunnen ontkomen. Aan onze tijd was het voorbehouden dit niet alleen theoretisch te weten, maar het tot in de wortelen van zijn levensgevoel te ondergaan. We staan daar nu midden in. Hoop niet – uw hoop is tevergeefs – dat zulke sombere beschouwingen zijn opgerezen in het verzwakte brein van een zonderling modern mens, verwacht niet dat iemand onzer daarvan geheel vrij blijven zou. Integendeel, dit weten woelt *voort* in ons bloed en onze zenuwen. Juist omdat wij onszelf zien, nietiger en bedreigder dan een zwervend zaadpluisje, juist daarom worden we hard en bouwen we een hard huis. Waarlijk, het 'wonen' van onze eeuw is veel meer een zwerven dan het openlijk zwerven van de vorige eeuw. En een enkeling bekent het:

Wat ben ik zonder God?
Een wind die niet kan waaien.
Een stomgeslagen stem
en een onvruchtbaar land.

Een dolgeworden moer,
een rad, dat niet wil draaien.
Een voet, die niet kan gaan
en een verdorde hand.¹²

Het is met ons gesteld als in de dagen vóór de zondvloed. Toen ging men eerst recht 'wonen'. Wat wil het zeggen dat dit vast plateau, waarop wij staan, onze getrouwe aarde, die ons draagt en voedt, blijkt ondergedompeld te worden, bedekt door de elementen, de oerwateren, tot de hoogste top verzwolgen ligt onder de ongebonden natuurkrachten? Zo is het wel meer dan eens geweest in onze wereld, want *die wilde oerwateren zijn nog nimmer getemd*. Wij die in de kerk zijn, blijven evenzeer daarbij betrokken, wij hebben te staan in de beet van de poolwinden en de tekenen van de storm te lezen, met al de kinderen van deze tijd tezamen.

Dit voorgevoel stil met ons om te dragen houden wij evenwel niet lang uit, en daarom gaan wij allerlei verklaringen zoeken, om ons te troosten in het leed. De bedreigdheid van het leven is een gevolg – zo zegt men – van de *degeneratie* van het menselijk geslacht; wij zoeken ons heil in het herstel van het ras door de opbouw van het karakter te bevorderen en de vastheid van wil te versterken. Maurice Barrès verhaalt in zijn roman *Les déracinés* ('De ontwortelden')¹³ de geschiedenis van drie boerenzonen uit de Elzas, echte natuurkinderen, die in Parijs terecht kwamen op het asfalt van het losgeslagen intellect; het is het relaas van alles wat de wereldstad aan hen misdeed, aan hen die, overgeplant uit de natuurgrond van hun leven – het beeld ontleend aan de

plantenwereld wordt streng vastgehouden – dáárom niet konden gedijen en te gronde móesten gaan.

Men spreekt van de *decadentie* van de mens; het woord onderstelt een ongerepte tijd die er eenmaal geweest zou zijn. Ja, waar is de decadentie feitelijk begonnen? Bij de metropolis? Welnee, zeggen sommigen, zij is begonnen bij de democratie, het algemeen kiesrecht; ons parlementarisme draagt van alles de schuld. Nee, wij moeten nog verder teruggaan: de Franse Revolutie is de oorzaak van onze achteruitgang, zegt de protestantse antirevolutionair, nee, de Hervorming betekent (door de ongehoorzaamheid van Luther) de fatale wending in het middeleeuwse cultuurleven, meent de roomse. Daar blijft het niet bij, afwisselend krijgen nog het niet-overwonnen Germaans heidendom of de laffe slavenmoraal van het christendom (Nietzsche)¹⁴ of de Renaissance en haar verering-van-het-ik de schuld te dragen. Tot eindelijk wij vervallen op de laatste verklaring en ontdekken dat de 'beschaving' zélf de decadentie is: de mensen zijn uit de oorspronkelijke grond waarop zij stonden, d.i. de 'natuur', getrokken, vandáár de decadentie. Plant hen dus terug en de zaak is gezond!

Als er iets is wat tot een catastrofe leiden moet, dan is het juist deze diagnose, deze leugen, die is uitgebreed in het brein van de vader der leugens. Ja, dat zou men wel willen, dat wij zulke 'déracinés', zulke ontwortelden waren, getrokken uit de vruchtbare bodem waarop wij stonden, in onszelf goede plantjes, maar och, verkeerd geplaatst, scheefgegroeid door de noodlottige omstandigheden, buiten onze schuld zo scheefgegroeid en zo verdorven geworden. Maar let op, al deze theorieën zijn een ontduiken van het oordeel Gods over ons, arglistige mensen.

Wat is dan de oorzaak van de degeneratie? Het hele Spreukenboek geeft ons een antwoord en ook onze tekst: "Gelijk een vogel die uit zijn nest omdooft, also is de man die omdooft uit zijn plaats". De schuld ligt niet bij de omstandigheden, er is ook niet een of ander fataal punt in de geschiedenis aan te geven, het zit hem daarin dat de mens zijn 'plaats' heeft verlaten, hij is zwerfende, omdolend, rakelings God voorbij; dáárdóór degenerereert hij.

Zó is Adam weggegaan, zó heeft Saul "wederom zijn schouder gewend", zo is Judas uitgegaan en het was nacht.¹⁵ Zij waren 'binnen' en zij wendden zich met een wiekslag van een wilsbesluit naar 'buiten'. Niet enkel 'kettters', ook 'afvalligen' zijn alleen mogelijk in het krachtveld van het Verbond. "En ik zeg: hebben zij het Woord niet gehoord? Ja toch, het geluid der apostelen is over het gehele Westen uitgegaan en hunne woorden tot de einden van deze onze wereld."¹⁶

Nu heeft het voor vanavond geen zin terug te gaan tot op Adam. Laat ons alleen overwegen wat de westerse mens, die de eigenlijke, echte zoon van de christelijke kerk is, heeft gedaan. Let wel, ik zeg niet: hoe hij zo geworden is, ik zeg niet: wat hem overkómen is, ik zeg: wat hij heeft gedaan. Want: hij is 'wéggégaan'.

Dat beeld van planten en uitrukken en overpoten, van bodem en klimaat, verbloemt de eenvoudige waarheid aangaande God en mens en hun verhouding. God is onze 'Vader', niet onze 'Moeder'. De Natuur moeten wij verlaten en wij kunnen later tot haar weerkeren. De Vader is een heelal achter en boven de natuur; daardoor zijn we gesteld op een plaats, in geestelijke binding, in geestelijke vrijheid, in verantwoordelijkheid. Wie de afval van God beschrijft met beelden ontleend aan het rijk van de Moeder, die toont daarmee dat hij de geest van de Vader verstaat als ware die gelijk aan de schoot van de Moeder. Dat blijkt o.a. hieruit, dat de neo-katholieken van het type Barrès 'katholiek' zijn niet omdat zij gelovig zijn, maar omdat de kerk goeie grond is of een goede broeikas voor flinke Fransozen. En zo aanvaardt het nieuwe Duitsland een zogenaamd 'positief christendom' als trapverlichting in de wolkenkrabber van een nieuwe wereldbeschouwing tegen het verval van der zeden: tot bevordering van eer en deugd en trouw, maar het beoogt in feite de heidense terugkeer naar bloed en bodem,¹⁷ tot 'de moeder', als gewijd redmiddel tegen de 'decadentie'.

Nergens gebruiken de profeten in de Heilige Schrift, als het gaat om God en zijn verbond, woorden ontleend aan het natuurleven anders dan in overdrachtelijke zin, nl. om een wilsbesluit aan te geven. Als de heilige schrijvers de historie tekenen en daarmee oordelend schiften, vergelijken zij haar

nimmer met een proces van organische groei. In alle beslissende plaatsen gaat het om de wil van de mens, de enkele mens, zij het dan ook dat die wil met de wil van velen samen kan vallen; altijd gaat het om een persoonlijke keuze, om een verantwoordelijkheid die niemand van hem afnemen kan. Naar de oude, zinrijke indeling van het Oude Testament worden de ‘geschiedkundige’ boeken gerekend tot de profeten. Het boek Samuël is evenzeer profetisch als het boek Jesaja. De geschiedenis, *quasi*-proces, wordt onthuld als een drama van ontmoetingen tussen God en mens, als de historie van de mensen die het weerwoord weigeren te geven op Gods aanspraak, of een averechts antwoord geven met de daad van hun opstandige zelfgenoegzaamheid, met hun dolage en met hun vestingbouw.

“Gelijk een vogel die omdoelt uit zijn nest, alzo is de man die wegloopt van zijn plaats.” Met dit *beeld* van de vogel wil de Heilige Schrift een element van vrijheid aanduiden, de wiekslag van een *wilsbesluit*. De mens is als een vogel die wegvliegt uit zijn nest. De decadentie is er van Adam af, zij huist in ons vlees en bloed; ook het ‘hoogste’ in ons rekt de Schrift tot ‘het vlees’, is derhalve mede door de vlucht-voor-God bevangen. Europa heeft het nog eens, geheel van voren af aan, óvergedaan. Het wás in de kerk, het wóonde op de heilige erve, het wíst dat de goden van de volkeren afgoden waren, het was heilzaam ontnuchterd aangaande de dromen van de heidenen. En – ziet ge het niet? – de ‘christelijke volkeren’ werpen het masker af. Nu blijkt het onwaar te zijn geweest. Een pseudomorfose. Slechts schijnbaar hebben de zonen God ‘geantwoord’ gelijk hun vaders. Onze verwording is slechts een laat gevolg van ons wilsbesluit om God te verlaten, het ging ons bij Hem ‘vervelen’. Wat hadden wij er eigenlijk aan? En, nietwaar, zoals het klokje thuis bij God tikte, zo tikte het in de wereld overal. ‘Vervelen’ is te-veel-hebben en daarin te weinig. God of de Natuur, dat kwam of hetzelfde neer, de voorzienigheid of het lot, dat kwam (meenden wij) op hetzelfde neer, het gebod Gods of de moraal, dat kwam (meenden wij) op hetzelfde neer, Christus of een andere ‘godsdienststichter’ ten voorbeeld nemen, dat was al even loffelijk; ‘algemene’ en ‘bijzondere’ openbaring wisten wij te brengen op één noemer. Wie heeft het gemerkt, dat achter deze ‘ontwikkeling’ in het geestesleven het schrille gerucht was van de trekvogels, het reppen van duizenden vleugels, om te ontkomen naar betere streken onder de zon?

Al bedreigt het onze veerkracht dat wij inderdaad goeddeels zijn uitgerukt uit de bodem, vervreemd van de akker, dat is niet beslissend; beslissend is dat wij *wegvlogen* uit het nest van de godsvrucht, zó ver vlogen wij en zó lang dat we niet meer terug konden; dát werd onze ramp. ‘Religie’ is ‘binding’, niet aan het bestaande, maar aan de Openbaring, d.i. aan de Liefde en de belofte van haar toekomst. Langs deze weg zijn wij in de godverlatenheid, in de demonieën van de tegenwoordige wereld terechtgekomen. Er is een niet-aanwijsbare doch kennelijke beslissing gevallen in de harten van die duizenden en miljoenen mensen die de laatste drie decennia de kerk hebben verlaten, een daad die merkbaar zijn stempel op onze tijd drukt. Wij mogen hier niet zeggen – hoe kritisch wij overigens ook mogen wezen – dat het de schuld is van de kerk, de bekrompen leer, de predikanten. Dat is een verklaring van betrekkelijk belang bij zulk een catastrofaal gebeuren. Want deze vlucht voor God is immers tot ons eigen hart doorgedrongen; bevinden wij niet dezelfde wrevel in ons, stellen wij ons soms niet heimelijk dezelfde vraag: wat haalt het geloof nu uit, wat is er voor bijzonders aan ‘God’, wat heb je feitelijk, als het erop áánkomt, aan ‘Christus’? Vele mensen die de vlegeljaren van de geest ontgroeid zijn, zijn van hun plaats gegaan, ze lopen en tuimelen rond zonder doel en plan in hun leven, of ze gaan zich metterwoon vestigen met geen ander doel en plan dan een einde te maken aan het zwerven. En zie, ze zwerven in de engte nog verwoeder dan eertijds in de ruimte. Want ze gingen “afhoereren” (Ps. 73: 27).

“Gelijk een vogel die uit zijn nest omdoelt, alzo is de man die wegloopt van zijn plaats.” Voor we verdergaan, dienen we een weinig door te dringen in de geest van het Spreukenboek en in het taaleigen van het Oude Testament. Waar slaat dat feitelijk op, dat de mens een ‘plaats’ heeft?

De tekst uit het boek Spreuken doelt waarschijnlijk allereerst op de getrouwde man, die het buitenshuis zoekt, in ontspanning en vertier, in drinkgelagen en bij vreemde vrouwen, bij krijgsplannen en avontuur. Maar de tekst is opzettelijk vaag gehouden en vindt velerlei toepassing, zodat één betekenis verwante geluiden oproept op andere gebieden. Dat hoort namelijk tot het karakter van een *spreuk*. Het weggaan van zijn plaats heeft betrekking op de man in het huwelijksverband, het kan slaan op de verhouding tot de tempel, tot het profetisch woord, tot het volk van het Verbond. Ten slotte kan het bedoeld zijn van onze verhouding tot God, niet een of andere God, maar *deze God*, die zich heeft geopenbaard, en die de mens op zijn onvergelijkelijke plaats heeft gezet.

Onze plaats! Dat wij 'een plaats' hebben is alleen vol te houden vanuit de God van de openbaring. Wie déze God ontkent, die kan van zijn plaats geen reden geven; 't is alles toeval en willekeur. God, God alleen stelt grens en maat in de eindeloosheid van tijd en ruimte en gebeuren. Zeker, in het licht van de eeuwigheid is het slechts een pleisterplaats, maar naar de maat van deze bedeling is het veel meer, meer dan een pleisterplaats, meer dan een huurhuis, meer dan een goed verblijf, namelijk Gods onherhaalbaar handelen met uw en mijn onherhaalbaar leven. Vandaar de diepe zin van het woord 'plaats' (gelijk ook van het woord 'stonde', 'uur') in de Schrift.

Er is in het Oude Testament een voortdurende, extra kritiek op de 'man', de man die immers de wereldgeschiedenis maakt en daartoe uitbreekt uit de kring van de familie, uit de toverkring van de vrouw, uit de tent, de hut, de zede. Het uitverkoren volk Israël leeft één grote familiegeschiedenis, maar de man "doolt weg van zijn plaats", om iets bijzonders te proberen, om iets bovenpersoonlijks te scheppen, en dan maakt hij zich een mensheidsvesting, als de toren van Babel,¹⁸ het oerbeeld van de totaalstaat, om zich een "naam te maken",¹⁹ om magisch de eenzaamheid te bezweren. De Babylonische torenbouw is naar het oordeel van de Schrift een bij uitstek mannelijke daad, een uiting van de verveling van de mannen die, het zwerven moe, tezamen houden om in een krampachtige ordening weerbaar te zijn tégen de hemel, tegen de willekeur Gods. Maar is het niet zo dat in deze zin tegenwoordig ook het meisje, ook de vrouw 'mannelijk' geworden is? Zien wij niet de echte, ware vrouwen óf verdwijnen óf in wanhoop van het hart opgejaagd, gelijk een hinde vluchtend van greppel tot greppel, in een poging aan de sprengen van de klare eenvoud te komen, om hun plaats, hun bestemming te hervinden?²⁰

In de wereldnood van onze dagen hebben wij onszelf in het bijzonder af te vragen: zijn wij wel op onze plaats? Wij mannen? Wij 'mannelijke' mensen? En zo niet, zijn wij dan ontuchtend? Of zijn wij nog besefloos losgewoeld en dolen we met vele andere gedachteloze en harteloze helden-van-dit-uur, met de wiekslag van de opstand, op de gestrekte vleugel van ons wilsbesluit, de aarde rond, om ergens een adelaarsnest te bouwen, een horst in onschokbare hoogte? Gaan we misschien een grote volièrre bouwen ter wille van iemand die een paar ideetjes in zijn hoofd heeft en die daarmee op al die zwerfende vogels, als ze moe geworden zijn, wil experimenteren? Een mens mag zijn plaats alleen verlaten, indien hij zich daartoe bijzonderlijk geroepen weet, gelijk Abraham.²¹ Hoe ver is het daar vandaan bij ons allen!

Laat ik het zó zeggen: de mens is geen kruipend gedierte, maar gevleugeld; daarom geldt te meer: wee wie z'n nest vergeet, waar hij uit kracht van het wonder van zijn jeugd thuis hoort, wie zijn nest vergeet zal uiteindelijk, hoewel hij gevleugeld is, toch van vermoënis kruipen over de aarde en weerlozer zijn dan die van nature behoren tot het kruipend gedierte. De vogel kan het heel verschillend treffen, het kan zijn dat er nog ergens een plekje is, dat het is als in de dagen vóór de zondvloed. We zien in onze dagen rond: nooit is het leven zó ruim en rijk geweest, je kunt overal heen gaan en overal blijven. Maar juist in een tijd waarin de gelegenheid om te zwerven zo heerlijk onbepaald schijnt te zijn, kan de zondvloed over de aarde gaan, juist in de tijd waarin men zegt: '*après nous le déluge*' (na ons de zondvloed), bevindt het volk zich er middenin.

Hoeveel goede dingen worden ons niet geschonken: hygiëne en comfort, volgens het apparaat van massa en reclame, en tóch... het is misschien de heerschappij van massa en reclame die maakt dat er geen echt feest meer is en geen echte richting. Waar zal een mensenziel zich nederzetten, waar kan een mens zijn ziel géven? Zal hij zich nederzetten op het prikkeldraad van een partijbrutaliteit, zich geven aan de ongrijpbare massabeweging en haar instincten? Hij zál het doen, hij zal het doen uit angst voor zichzelf, uit angst voor de lege luchten, waaruit hij is neergetuimeld. Hoe kan de ziel in deze wolkenkrabber léven? En toch, zij zál het doen, zij zal het kunnen, zij zal het al stervende kunnen. Zij wil het kunnen met een verbeteren trots, in een waanzinnig heldendom. Wat de mens uitstaan kan, uit kracht van zijn wilsbesluit, is mateloos, zó mateloos dat het ons bijna een voorstelling geeft van het onvoorstelbare, dat hij zal kunnen weerstaan en dragen ook de “eeuwige pijn”.²²

Wat is de zondvloed, die zondvloed uit Genesis? Het is dit, dat de oernatuur in hemzelf de mens over het hoofd groeit, over z'n verdorven geest samenslaat, dat de schuld van de god-vergéten-heid een lot vindt dat daarmee overeenkomt, beloond wordt met god-verláten-heid. De mensen zeiden: er is geen God²³ – nu zal het leven, het lot zelf zeggen: *inderdaad, er is geen God*; ze zeiden: er is misschien wel ‘een god’, maar och, wat heb je eraan? Er is misschien een openbaring geschied, maar daar verdien je het zout in de pap niet mee! – Nu zal het leven, het lot zelf zeggen: *er is een God*, maar niet voor u, er is een openbaring, maar gij kunt daarmee niets beginnen! Nu woelt de losgelaten wereld van de elementen op en verkondigt met de daverende sprake van de chaos: nee, voor u is er geen God, gij kunt met God niets beginnen en Hij kan niets met u beginnen en maakt in één nacht een einde. Voorwaar, dat is geen verkondiging uit de mond der profeten, maar bij monde van de feiten zelf, die uitbreken over een godvergeten wereld.

En nu storten de wateren aan over de aarde, het wetteloos instinct wordt verslonden door een natuur die ook, op haar beurt, alle grenzen te buiten gaat; de zee heeft geen grens meer, de regen geen maat, de storm geen pauze. De mensen vluchten op het terras, zij gaan van rotspad tot rotspad, zij snellen tot de hoogste toppen van de aarde, nadat ze eerst in de diepste afgronden van wellust en wreedheid waren weggedoold en de breedte van de aarde met hun geweld hadden vervuld. Tevergééfs, ze worden door de vloed achterhaald. Hadden ze de tijd gehad, ze zouden op de hoogste top nog een wolkenkrabber gebouwd hebben tégen God, een andere toren van Babel, om magisch met hun ‘naam’ het Al te bezweren.

“En de Here zag dat het geweld toenam op aarde”, de gewelddadige vormgeving van de verhouding van mens tot mens, “en dat het gedichtsel van het mensenhart te allen tijde alleenlijk boos was, en het *berouwde* de Here dat Hij de mens op de aarde gemaakt had, en het smartte Hem aan zijn hart.”²⁴

In geestelijke zin is de zondvloed de laatste jaren snel aan het wassen, de wateren zijn in onze dagen reeds hoog gestegen.

Alles in de wereld staat op storm, want het is al natuur en geweld geworden, massaal en kolossaal, geesteloos en doelloos. Van de hoogste top van de staten weigert men – in titanische zelfgenoegzaamheid – enigerlei rekenschap af te leggen omtrent zijn daden. Het wordt openbaar dat de ‘decadentie’ maar het froufrou gekruizel²⁵ was van een donkere aandrift en vloed van de zielen. En in de zielen een sterk besef dat het leven overal zo ongeveer op hetzelfde neerkomt, gelijk de wateren en hun golfslag, hun reven, hun schuim, hun bruisen en hun gebrul.

Er opent zich geen zin meer voor het leven; in zinloos avontuur verkeren mannen en vrouwen met elkaar. En gelijk het geschied is in de dagen van Noach, zij kochten, zij verkochten, zij aten, zij dronken, en trouwden en werden getrouwd – is dat zwerven? of is dat ‘wonen’? – zó zal het ook zijn in de dagen als de Zoon des mensen zijn Dag gaat vieren.²⁶

Wat zijn we ‘ver van huis’ – overal even ver –, want we zijn op onszelf teruggeworpen in een wereld die geen hart meer bezit; en het is begonnen met de wiekslag van een wilsbesluit, “gelijk een vogel die omdooit uit zijn nest”. Ooit tikte het klokje nergens zoals ‘thuis’. Nu luidt de *doodsklok* over de ganse lengte en breedte van de aarde, en dreunt overal gelijk.

Of is het de *kerkklok*? “Gelijk een vogel die uit zijn nest omdooit, alzo is de man die omdooit uit zijn plaats.” De ‘plaats’ die hier bedoeld wordt is de kerk. Dat lijkt verschrikkelijk fanatiek en overdreven. Maar het is niet anders. *De enige plaats waar de mens niet vandaan mag lopen, is de kerk*. Men mag onder bepaalde omstandigheden alles verlaten: men mag zijn positie uitlopen, het staatsbestel, het vaderland verlaten, dat kan desnóóds geoorloofd zijn, men kan van alles zonder zielsgevaar wegdolen, behalve van de kerk, deze is in bindende zin ‘onze plaats’, daar mag men *niet* uitlopen. Want wie zich de dingen inleeft, zal weten dat de kerk is “het enige aardse bed waar een ziel zich strekken kan ten voeten uit”,²⁷ en dat het dogma de énige kennis uitdrukt die heilzaam is, mild, bevrijdend van alle menselijke tirannie, ons heerlijk opvoerend boven de wildernis en het struikgewas van de meningen uit.

Dat wordt aan Europa bezocht²⁸ en niets anders, sinds de menigte de kerk verliet, daarom is er crisis en nood en geweld overal. De mensen die nog ‘lid’ zijn hebben er meest geen benul van. Niets schrijft men zo gauw af als de kerk; voor het begrafenisfonds of het fanfarekorps bedanken, dáár praten we nog eens over, maar de kerk... Als ambtsdragers moeten we niet denken en ons inbeelden dat we die omdolende, rebellerende menigte duidelijk kunnen maken waar het om gaat; we hebben na te laten te proberen deze mensen terug te halen door een ‘frissere’ prediking, door het eens wat ‘boeiender’ te doen enzovoort, want wat wij hier verkondigen bereikt hen juist niet, ze zijn immers afwezig. Als God geen wonder doet, dan staan zij erbij als de mensen uit de dagen van Noach (toen hij zijn ark bouwde en eindelijk introk), onverschillig, spottend. In het meest krasse naturalisme verzinkt de ‘christen’ die de profetie veracht, die de profetische ‘verdachtmaking’ van de wereldrijken, die naar het visioen van Daniël 7 opklimmen als dierlijke monsters uit de zee, voor het product houdt van een overspannen menselijke fantasie. Maar wie ‘katholiek’ denkt, d.i. naar de orde van Schrift en dogma, die weet: geen ‘gemengd nieuws’ in de krant kan nuchterder waarheid bevatten dan dit profetisch zicht. En nu zal het zeker onze zorg zijn hoe de dolenden en de verharden alsnog van hun gevaar te overtuigen, maar daarover spreken wij vanavond niet; nu geldt het te horen: indien gij u niet bekeert, zult gij allen insgelijks vergaan. O vrome mens, geef acht! Als wij niet staan op ‘onze plaats’, de plaats waar wij horen, indien wij ons niet tijdig in dat zonderlinge gevaarte van de ark, van de kerk bergen, lopen wij de kans gelijktijdig met alle deserteurs te worden neergeveld.

Wij bevinden ons vanavond, een hele schare en toch maar een klein stelletje mensen voor zo’n grote stad, in deze eeuwenoude kathedraal. Als we ons even indenken wat deze kathedraal betekend heeft voor de geslachten die voorbijgingen, dan begrijpen we eerst duidelijk hoe ver we in onze dagen zijn weggedoold uit onze plaats, dan worden we met bijzondere nadruk herinnerd aan het nest dat we verloren hebben. Dit gebouw is een stenen antifoon op de overvloedige zegen in Jezus Christus ons geopenbaard, een omhoogstijgende dank van de gelovigen van de Middeleeuwen voor de vergeving van de zonden in de goddelijke presentie van het sacrament. We gedenken hier de continuïteit van de kerk, we zien de pilaren, blank, vertrouwd, in rij en gelid, een weg, een ommeegang, een laan die leidt tot de woonstee van het geheim. “Hoe ontzagwekkend is deze plaats, dit is niet dan een huis Gods en dit is de poort des hemels.”²⁹

Nóg is ons genade geschied – ook dáárin, dat wij vanavond nog hier mochten zijn –, nóg is het teken aan onze voorhoofden geldig, nóg kunnen wij de spot verleren en ons verbazen met de kerk van alle eeuwen dat de nomaden bij Hem geborgen zijn. “De Here zal hen rekenen in het opschrijven der volkeren, zeggende: deze is *aldaar* geboren” (Ps. 87: 6). Wij zijn geboren in Haarlem, in Holland, wij zijn geboren in een alkoof, op een zolderkamer hier of daar, we zijn geboren in de eeuw van de

techniek en de tirannie, wij zijn geboren op deze wereld, maar tegelijk en nog veel meer zijn wij geboren in Sion. En als we daar niet geboren zijn, dan is onze geboorte hier en daar en ginds verloren. Tegen het zichtbare in, tegen de noodzakelijkheden in, tegen de erfelijkheid in is en blijft de kerk het huis van onze geboorte, onze eigenlijke, ware, eeuwige geboorte. En wat van het persoonlijke te zeggen is, dat geldt evenzeer van de volkeren, geen geboorte uit bloed en bodem kan een volk rechtvaardigen, alsof het dáármee in staat zou zijn uit de orde der schepping! te leven. Geen wereldse instantie, hoe hoog en machtig en welverzekerd ook, heeft ooit blijvend rekenschap vermogen te geven van haar bestaan. Zij zijn alle, de een voor, de ander na, uit de historie verdwenen, maar de kerk blééf; *de werkelijke continuïteit van het mensenleven is de kerk*. “Op u, o *petra*, zal Ik mijn gemeente bouwen, en de poorten der hel zullen haar niet overweldigen” (Mt. 16).³⁰ Christus zegt: ‘op u’, daar valt het accent op: op de belijdenis en verkondiging van het apostolaat. Weerloos vergeleken met de andere machten en overheden zal de gemeente de storm der tijden doorstaan. Wij allen hebben het hard nodig deze verzekering te horen, wij zijn ook begonnen ons een beetje of heel erg te vervelen en te ergeren onder de staf van het apostolaat, van de Schrift. Wij mogen niet zeggen: dit is de schande dat ánderen de kerk verlaten hebben (natuurlijk is dat schande), de tekst uit Spreuken, deze ‘spreuk’, geldt allereerst u en mij, die innerlijk losraken. Het gaat erom of wij werkelijk op onze plaats zijn gebleven. En als wij terugkeerden, zijn wij dan *van harte* teruggekeerd in de schoot van de kerk? Zijn wij wezenlijk in de kerk, met de wortels van ons gehele wezen? Hebben wij het hartelijk voornemen op *deze* plaats te leven en te sterven, op onze plaats, ons van hieruit te bezinnen op *onze* taak in het leven? Het bezittelijk voornaamwoord ‘onze’ klinkt zo lieflijk, het wil zeggen: de plaats door de Heer speciaal ons bereid, een hut weliswaar, maar toch een hoogvertrek, midden in een heelal dat van ons geen weet heeft. En wie ‘zijn’ plaats niet terugvindt, die ‘*verfladdert*’ (om aan te leunen tegen een moderne Duitse vertaling, die voor het woord dat de Statenvertalers weergeven met ‘omdolen’ ‘*verflattern*’ heeft³¹). Opvliegen wordt wegvliegen, wegvliegen voortvluchtig zijn zonder terugkeer, *wég*-zijn betekent prijsgegeven zijn aan de passaten waarop de geest dacht vrij te zweven, in een werveling, in kosmische draaikolken geraken; de pennen breken, de veren verstuiven, het kleine warme lijfje stilstaand als een stip in de cycloon, de kleine cockpit van ‘t hoofd met de kraalooigjes duikt om en om in de overmacht van de losgelaten winden... de *mán* ‘*verfladdert*’.

Niet toevallig en niet willekeurig hebben de kerkvaders die de ondergang van het Romeinse wereldrijk meemaakten de kerk zo gaarne vergeleken, telkens weer vergeleken met de ark, dat drijvend nest van alle schepselen. De kerkvaders werden niet meegezogen door de machthebbers van de staat, die ook toen weigerden rekenschap af te leggen van hun handelingen, de bestuurders van de kerk bleven staan op hun stuk, omdat zij stonden op hun plááts; zij lieten zich niet opsluiten in de domme feitelijkheid van het natuurleven van de heidenen, zij waren ‘atheïsten’ tegenover de goden van de tijd, zij geloofden niet in het primaat van de macht, in het primaat van de lust of van ‘de vrijheid’, zij geloofden niet dat de orde van de heidense staat iets anders was dan een gelukkig gecamoufleerde wanorde – in Gods oog.

Als de vloed van de verwilderde wateren van het naturalisme het keizerlijk huis, de senaat, de elite, de tribunen van Rome dreigt te verslinden, als ook de arena en de spelen het volk niet meer zoethouden, dan stijgt men de hoogste bergen op, maar de wateren stijgen hoger en sleuren het alles mee. Want het rijk van de Antichrist, de tegen-Christus, de tegenkandidaat voor de wereldtroon, de zegenaar en vredebrenger, ontvouwde zich tot een oermacht, een geestelijke zondvloed. De keizer, de antichristelijke ‘*sotèr*’, de heidense heiland, die wel werkelijk welvaart bracht en een korte stonde van wereldvrede, heeft de chaos niet gebannen, maar juist opgeroepen, hij heeft de mensen niet doen wonen dan om hen op een eindeloos zwerven in de chaos voor te bereiden. Niets bleef er over van het *Imperium Romanum*, het machtigste rijk dat ooit bestond, alles

sloeg weg onder de aanstorm van de 'barbaren'. Alleen de kerk bleef drijven, niet rustig, nee, geschud, niet vast van richting, maar in zichzelf gesloten en van Hogerhand beschermd. En zoals in de ark van Noach alle levende wezens werden 'opbewaard', zo werd in dat drijvend nest bewaard de kern en het toekomstig zaad van een nieuwe wereld. En God is met al dat gebroedsel, en gelijk Hij zijn belofte gaf om de aarde nimmer meer door water te verdelgen, en zijn boog stelde in de wolken³²: de regenboog van de genade en van de aardse toekomst, zo stelde Hij midden in het geestesleven van de wereld de belijdende gemeente, als een opgericht teken (dat niet uitgeroeid zal worden) van zijn toekomst.

Zo zal het zonder twijfel in onze dagen ook gaan: de stormvloed van de oerwateren is wassende over Europa. Het past ons niet in de kerk 'laatste gericht' te spelen; wij hebben ons allerminst te verheugen in de ondergang zelfs van de grootste vijanden van de kerk: ze zijn kinderen van de mensen! En zelfs al zou dit rijke werelddeel ten ondergaan, dan nóg hebben we niet te vrezen, integendeel, dan zal *juist* op de wateren van de vloed de Ark vlot raken en drijven "vijftien ellen omhoog boven de hoogste top der aarde".³³ "Hemel en aarde zullen voorbijgaan, maar mijn woorden zullen geenszins voorbijgaan"³⁴ – dat Woord blijft tot in eeuwigheid, dat in de kerk als geheimenis verkondigd wordt, en dat deze ruimte tot *kerk*, tot openbare samenkomst van Adams kinderen maakt.

De tijden verschillen, misschien komt er een tijd dat de raaf en de duif³⁵ juist niet in de ark mogen blijven, maar de wereld moeten afspeuren. Als de wereld niet vergaat, en er komt nog een nieuwe wereldperiode, dan zal de geest moeten uitgaan over de aarde, over de natuur, zoals de zonen van Noach op de Ararat³⁶ de modder hebben gekneet met hun blijde tenen. We weten het niet; maar nu is het de tijd om in de ark te gaan, nu is het de tijd waarin het geraden is niet te *vér* weg te dolen van het nest waar we allemaal oorspronkelijk uit voortkwamen, nu kan men niet omdolen en de weg gemakkelijk terugvinden. Want ons lot is nu specialer bepaald in Jezus Christus, in wie ál de schatten van de wijsheid en kennis verborgen zijn, dan het geval was in de dagen die achter ons liggen. En Hij zegt: "Gelijk het was in de dagen van Noach, alzo zal het ook zijn in de dagen van de verschijning van de Zoon des mensen."

Ja, de mogelijkheden van het mensenleven zijn geslonken. Tussen de heldhaftige onderwerping aan het Lot enerzijds en de aanbidding Gods anderzijds zijn de idolen en de idealen weggekneeld. Dat Jezus Christus de weg, de waarheid en het leven is,³⁷ werd – ongeacht dat het een gelóófswaarheid blijft – bijna een empirische waarheid voor de ogen van de mensen.

'Onze plaats' is ten slotte niet ons ouderlijk huis, niet ons werk, niet onze partij, niet het vaderland, niet de staat, maar onze plaats is de plaats waar God uit het ganse menselijk geslacht zich een gemeente voor het eeuwige leven bijeen vergadert. De kerk, dat is *iedere* kerk waarin een woord en een wijsheid zijn *welke niet uit de mens zijn maar uit de Zoon*. De kerk heeft gelijk een vogelnest en gelijk de ark geen fundamenten diep in de aarde, maar daarom juist blijft zij drijven in de wereldnood. De kerk wordt klein en kleiner vergeleken met het gebergte Ararat, maar alles wat van Gods oorspronkelijke schepping leeft, is in haar naar kiem en kern samengebracht. Weest daarvan diep verzekerd!

En wat wil dit alles ons ten slotte zeggen? *Bekeert u!* Ja, wat praten wij eigenlijk van het monster 'stad'?

Fragmenten slechts van wat het hart zich denkt
zijn onze steden, een arme weerschijn,
het grote Babylon is maar een scherts
wil het in ernst zo groot en maatloos zijn
als hier dit babylonisch hart.³⁸

Daarom keren wij terug tot onszelf zoals we hier zitten in de kerkbank en zeggen: bekeert u! Dat betekent niet dat gij hebt te trachten brave, zedelijk hoogstaande mensen te worden, maar het is de vermaning *terug te keren tot de kerk*, tot daar waar niets is en niets geldt dan *Jezus Christus*. Dáár is de plaats van de vrede. Láát u terugbrengen tot alles wat gij reeds hebt, tot de doop, tot het Woord en de getuigenis, tot het Verbond. 'Onze plaats' is in het huis van de Heer, waar de rechtvaardigmaking van de goddeloze wordt verkondigd en verzegeld, waar wij ondergedompeld zijn en blijven in de Openbaring van de Vader en de Zoons en de Heilige Geest. Het is niet meer de Natuur, en het is nog niet de Stad die fundamenten heeft, de stad waarvan de kunstenaar en bouwmeester God is.³⁹ Het *schoonste* dat wij in dit leven hebben is slechts een *hut* op de onherbergzame velden, een nest éven boven de begane grond, een planken schuit in de watersnood en een pleisterplaats voor tachtig jaar en meer⁴⁰: de *kerk*, ogenschijnlijk een behuizing hoogstens gelijk aan familie en staat, in waarheid *de* behuizing. Aan dit laatste kan eigenlijk geen twijfel meer zijn. Of waar is een fundament te vinden voor de waardij van de mens dan dáárin dat hij geschapen is naar Gods beeld en gelijkenis? Wie omdoelt van zijn 'plaats', uit de ruimte der kerk, die móet dat vergeten, die wordt noodwendig een barbaar.

Of waar is een grond te vinden voor het *recht* dan dáárin dat God zijn wet heeft gesteld en gehandhaafd in Christus? Wie omdoelt uit zijn 'plaats', die móet dat loslaten, die wordt vroeg of laat meegesleept in de willekeur van elke usurpator of dictator.

Of hoe is er een zin te lezen in de menselijke *geschiedenis*, indien niet God in Christus het mensenlot op zich genomen heeft? Wie omdoelt uit zijn 'plaats', die moet in een stroom van losse drama's vol wanhopig heldendom de verbijstering drinken.

Of hoe zou er een werkelijke *verantwoordelijkheid* mogelijk zijn, tenzij dan tegenover de Schepper, en hoe zou werkelijke *barmhartigheid* kunnen opkomen, tenzij dan met het oog op God, de Verzoener, en hoe zou de deugd weerhouden worden zich af te scheiden, hoe zou zij weten dat zij solidair moet blijven met alle mensen, indien het Schriftuurlijk besef vervalt dat niet wij het zijn die ons heiligen, dat wij te doen hebben met Eén die ons heiligt.

De kerk, deze hut, is de schutsplaats van alle waarden, van vrijheid, gerechtigheid en vrede. Wanneer zullen wij het eindelijk zien – kon het zijn ons ganse volk – dat de wereld nooit weet noch weten zal wat gezág is, dat de wereld alleen van geweld weet, of hoogstens van kracht, macht en invloed? Wat autoriteit is, dat weet alleen de kerk. Wee, wee, de man! het volk! het land! dat heengaat – om te dolen of om al wonende te dolen – in de... wérelde. Zij 'verfladderen'.

Het komt erop aan dat het onheil van deze tijden ons alsnog tot heil worde. Inderdaad, de wereld is onherbergzaam en overal gelijk, wij hebben hier geen blijvende plaats; het wonen in een 'eeuwig rijk' blijft een waan. Ook kan niemand zeggen waar historisch de ontworteling, de ontaarding van ons westers leven begonnen is. Maar het Woord zegt ons: waar ons een nest, een ark, een hoogvertrek bereid is, dáár zijn wij veilig in tijd en eeuwigheid. Wij zijn gevleugelden, met geest begaafden. De wiekslag van een noodlottig wilsbesluit heeft ons weggevoerd, onze zwerftocht wordt nu door de genade ondervangen. De arendsvleugelen van Gods verkiezing klapwieken nog boven ons, de eeuwige armen van zijn grondeloos raadsbesluit strekken zich onder ons uit, om ons te brengen waar we thuis horen – in de kerk.

Ja, het was de vlucht voor God, laat uw tegenspraak varen! Ken uzelf en word eenvoudig. Werp uw simplistische uitvluchten weg. We zijn engelen en demonen openbaar geworden. Geen ontwortelden waren wij, maar voortvluchtigen. Voltaire heeft eens gezegd dat het klokgelui verboden moest worden, want, vond hij, "de klokken zijn de vervolgers der mensheid"⁴¹; de klokken als vervolgers! – o, hij had diep gelijk, dieper en anders dan hijzelf besepte of bedoelde. Vanavond heb ik, *in* de kerk, de kerkklokken doen beieren. En zeg nu zelf: was het niet als een vervolging, een jacht, u achterna?

En als het waar is dat de klank van deze klokken u ‘vervolgt’, hoe zult ge dan ontkomen aan de bekentenis dat ge op de vlucht waart voor God en zijn Woord en zijn kerk?
Bekeert u, keert weder tot de heilige erve. Zoals het klokje bij God tikt, tikt het nergens. Als de jongen terugkeren tot hun nest, dan geschiedt dat niet alleen uit vermoeden, doch uit een instinctmatig verlangen naar veiligheid. Zo kan ook de mens met blijdschap terugkeren tot de ouderlijke woning, dankbaar weer te verkeren bij vader en moeder. Op dezelfde wijze keert de afvallige weer tot de kerk, geleid door de Openbaring, tot *het* huis; het is *zijn* nest, het is *de* plaats van de zwervers, die op de aarde vreemdelingen en bijwoners zijn,⁴² en eindeloos bedreigd.

Zelfs vindt *de mus een huis*, o Heer,
De zwaluw legt haar jongskens neer
In 't kunstig nest, bij Uw altaren.
Bij U, mijn Koning en mijn God,
Verwacht mijn ziel een heilrijk lot;
Geduchte Heer der legerscharen,
Welzalgig hij, die bij U *woont*,
Gestaâg U prijst en eerbied toont.⁴³

Thuisgekomen, is hij weer kind geworden, Gods kind. Eerbiedig gaat hij rond in het huis van zijn Vader, hij omhelst de blanke pilaren, hij streelt het gezangboek, hij neemt de Heilige Schrift in zijn handen, liefkozend fluistert hij: “U heb ik lief, gij zijt mijn schat, wel lang veracht maar eind'lijk voluit weergevonden”.⁴⁴ “Men kan langs de aarde gaan / En U verliezen. / 't Is of Gij stil blijft staan / Totdat we U kiezen.”⁴⁵

Thuisgekomen zult ge ontdekken dat mét u in dat nest, in die ark, de hele schepping, alle schoonheid en waarde, is geborgen – in de kerk zal ten slotte *alle* waarde van het mensenleven worden binnengedragen vóór de zondvloed over al het bestaande die dreigt. Waar de mens zich een eeuwig huis wil bouwen, daar ontstaat de onduldbare tirannie, daar gaat ook de gewone natuurlijke menselijkheid sterven; dan wordt de eenzame kerk, als vanzelf, de beschermer van de vrijheid en de humaniteit. Bij Christus is ook de cultuur veilig en geborgen, zonder opzettelijke maatregelen. De volkeren zullen hun heerlijkheid toebrengen tot de heilige stad, de Godsstaat.

Van de aardse staat vragen wij niets anders dan dat zij rechtsstaat zij, “opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle godzaligheid en eerbaarheid” (1 Tim. 2: 2), want God wil dat *alle* mensen zalig worden en tot kennis van de waarheid komen. En de kerk blijft de “pilaar en vastigheid zijner waarheid” (1 Tim. 3: 15).

Godsvrucht is binding-in-vrijheid, op ‘onze plaats’ zijn. Dat is genade. “Door het gelóóf heeft Noach, door goddelijke aanspraak vermaand zijnde aangaande de dingen die nog niet gezien werden, en bevreesd geworden zijnde, de ark toebereid tot behoudenis van zijn huisgezin; door welke ark hij de wereld veroordeeld heeft en is geworden een erfgenaam der rechtvaardigheid die naar het geloof is” (Hebr. 11).⁴⁶ De ark te bóuwen wordt ons niet opgedragen; zij is bereid, door profeten en apostelen. Zelfs de ark te zóeken, de plaats waar zij gemeerd ligt, wordt van ons niet gevraagd – omdat het een vragen naar de bekende weg zou zijn –, maar in te gaan, van harte in te gaan, of binnen te blijven, met geestelijke overtuiging daarbinnen te blijven, dát is het gebod van dit uur.

Welnu, deze ‘goddelijke aanspraak’ geldt ook ons, heeft ook ons vermaand, opdat wij ‘bevreesd’ zouden worden, terwijl alom de tekenen voor onze ogen zijn. Bevreesd! dat is niet ‘bang’, maar ‘vervuld van *eerbied*’ én voor het gericht dat is aangekondigd én voor de belofte waardoor gij – wie gij ook zijt – tot het drijvend goddelijk nest genodigd wordt; er is een huis, een ark, uw ark. Daardoor kunnen wij bevreesd huiveren voor de belofte. Noach was ‘bevreesd’ in het gelóóf.

Geliefden in de Heer Jezus Christus! Ook al zijn wij zwervers en afvalligen, wij worden aangesproken als 'geliefden'. Keert van uw omdoling weer tot uw plaats. Komt nu, want alle dingen zijn gereed.⁴⁷ Wendt u, keert in tot de ark. "En de Here zelf sloot achter hen toe."⁴⁸ Zo zal het wel moeten zijn, willen wij niet op een menselijke maar op een goddelijke wijze geborgen zijn.

Zoals men later, veel later, bekent dat het tóch waar is wat die onuitstaanbare spreuk zei: zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens, zo bekennen wij ook in deze avondlijke tijden dat het tóch wel waar is dat de kerk is de ark van het behoud, en dat wij opnieuw genodigd zijn om dáárin te wonen en dáármee te zwerven tot de Dag aankomt en de schaduwen vlieden.

En voor wie dan nu nóg, en willens en wetens als nooit tevoren, wil 'afhoereren' blijft de wereld, och, wel 'bewoonbaar', ook onder het zwerk van de laatste avond van deze wereld. Want ook de eindtijd zal zijn grote goden hebben. Kiest u heden, wie gij dienen zult! (Joz. 24: 25) – namelijk als gij in het nest niet terugkeert. Dán gaat het op een kiezen; o, keus genoeg, goden genoeg. De Heer van de kerk echter kiest men niet, die belijdt men. Hoe belijden wij? Heer, wij zijn uw erfdeel, zie, wij keren terug als duiven tot hun vensters,⁴⁹ wij kunnen geen keuze maken bij de vreemde goden. Gij zijt ons God van oudsher, van jongsaf. Wij keren weer, wij hébben geen keus, want Gij hebt ons verkoren en Gij dóet ons naderen om uw heilsstem te horen, ja, om te wonen in uw huis.

Och, mocht ik, in die heilige gebouwen,
De vrije gunst, die eeuwig Hem bewoog,
Zijn lieflijkheid en schonen dienst aanschouwen!
Hier weidt mijn ziel met een verwond' rend oog.
Want God zal mij, opdat Hij mij beschutt',
In ramp en nood versteken in Zijn hut;
Mij bergen in 't verborgen van Zijn tent,
En op een rots verhogen uit d' ellend'.⁵⁰

Noten

1. Zie Spr. 30: 26.
2. Zie Jes. 1: 8.
3. Toespeling op psalm 138, vers 1 (1773).
4. Zie psalm 76, verzen 1 en 2 (1773).
5. Knut Hamsun, *Zwervers* (1928). *Zwervers* is het eerste deel van de 'August-trilogie'.
6. Ik beweeg mij om God, / om de oeroude toren, / ik vlieg in kringen eeuwenlang rond. R.M. Rilke in: *Das Stunden-Buch* (1903-1906).
7. Vgl. Gen. 8: 9.
8. Zie Ps. 2: 1 - 4. 9
9. Zie Pred. 12: 5.
10. Zie Hebr. 13: 14.
11. Term uit het existentialisme om de absurditeit van het bestaan aan te geven.
12. Strofen uit het gedicht 'Wat ben ik zonder God?' van Theo van Baaren (1912-1989).
13. *Les déracinés* is het eerste deel van de trilogie *De l'énergie nationale* en verscheen in 1897. In deze cyclus legt de Franse schrijver de nadruk op de energie van het individu. Barrès was een nationalist, publiceerde daarover; hij verdedigde 'de kerk' als waardevol onderdeel in het nationale en culturele leven van Frankrijk, maar hij was zelf niet rooms-katholiek, zoals Miskotte verderop in de tekst suggereert.
14. De 'Sklavenmoral' is een begrip uit *Jenseits von Gut und Böse* (1886) en uit *Genealogie der Moral* (1887) van Friedrich Nietzsche.
15. Zie resp. Gen. 3: 23v., 1 Sam. 10: 9 en Joh. 13: 30.
16. Zie Ps. 19: 5 en Rom. 10: 18.
17. 'Bloed en bodem' speelden een belangrijke rol in de ideologie van nazi-Duitsland.
18. Zie Gen. 11: 1-9.

19. Zie Gen. 11: 4.
20. Toespeling op Ps. 42.
21. Zie Gen. 12: 1v.
22. Zie Mt. 25: 46.
23. Vgl. Ps. 10: 4, Ps. 14: 1.
24. Zie Gen. 6: 5v.
25. 'Froufrou': vertoon van ritselende (zijden of kanten) onderkieren.
26. Zie Mt. 24: 37-39.
27. *Nieuwe voetnoot*: Dichtregel uit 'Hymnos aan de zee' van P.C. Boutens (*Praeludiën*, 1902).
28. 'Dat wordt aan Europa bezocht': namelijk het stijgen van de wateren van de zondvloed.
29. Zie Gen. 28: 17.
30. Zie Mat. 16: 18.
31. Spreuken 27: 8 luidt in de vertaling van Martin Buber: "Wie ein Vogel, verflattert aus seinem Nest, so ist ein Mann, verflattert von seinen Stätten".
32. Zie Gen. 9: 8-13.
33. Zie Gen. 7: 20.
34. Zie Mt. 24: 35.
35. Zie Gen. 8: 7-12.
36. Zie Gen. 8: 4.
37. Zie Joh. 14: 6.
38. Francis Thompson, *The poems of Francis Thompson*, 'The Heart' II, Londen 1913, 320.
39. Zie Hebr. 11: 10.
40. Zie Ps. 90: 10.
41. Voltaire (1694-1778), voorvechter van de ideeën van de Verlichting, schreef naast zijn literaire en wetenschappelijke werk tal van brieven en pamfletten waarin hij wantoestanden op kerkelijk gebied bestreed; zijn leus werd 'écr. l'inf.', afkorting van 'écraser l'infâme', te weten de kerk.
42. Zie 1 Kron. 29: 15 en Ef. 2: 19.
43. Zie psalm 84, vers 2 (1773).
44. Onbekende herkomst.
45. Eerste en derde (laatste) strofe van een (titelloos) gedicht van Albert Verwey, nr. 17 in de afdeling 'Dichters nachtgezag', in de bundel *Het blank heelal* (1908).
46. Zie Hebr. 11: 7.
47. Avondmaalsnodiging, zie Mt. 22: 4 en Luc. 14: 17.
48. Zie Gen. 7: 16.
49. Zie Jes. 60: 8.
50. Zie psalm 27, vers 3 (1773).